МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД "ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ім. В. Г. КОРОЛЕНКА"

У бібліотеках
Східної України

КРАЄЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК СХІДНОЇ УКРАЇНИ

(З досвіду роботи)

Харків 2009

УДК 027.022:908(477)
ББК 78.34(4УКР)
К 78

Краєзнавча діяльність публічних бібліотек Східної України. З досвіду роботи / Держ. закл. "Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка" ; [уклад. : Г. Д. Ковальчук, Н. І. Полянська]. – Х., 2009. – 22 с. – (У б-ках Східної України).

У виданні проаналізовано краєзнавчу діяльність публічних бібліотек Східної України за останні 5 років.

ПЕРЕДМОВА

Краєзнавча діяльність сьогодні є одним з основних напрямків бібліотечної роботи по відродженню національної духовної культури, відновленню історичної пам'яті народу, вихованню патріотизму, що надає публічним бібліотекам місцевого колориту, регіональної специфіки.

Метою цього видання є узагальнення та аналіз краєзнавчої діяльності публічних бібліотек Східної України.

Для висвітлення проблеми було використано планово-звітну документацію книгозбірень, матеріали за результатами безпосереднього знайомства з краєзнавчою діяльністю бібліотек під час відряджень.

Укладачі висловлюють щиру подяку працівникам бібліотек східного регіону за надану інформацію та сприяння в роботі.

Відгуки та пропозиції стосовно видання просимо надсилати на адресу:

61003, Харків, ДСП, пров. Короленка, 18
ХДНБ ім. В. Г. Короленка, науково-методичний відділ
Тел.: (057) 731-32-27, 731-14-66
Факс: (057) 731-11-01
F-mail nmo@ korolenko.org.ua
E-mail ukr @ korolenko.kharkov.com

Провідним напрямком діяльності кожної публічної бібліотеки України є краєзнавча робота, у здійсненні якої ці установи керуються указами Президента України *"Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні на період до 2010 року", "Про забезпечення підготовки і випуску багатотомного енциклопедичного видання "Звід пам'яток історії і культури України"* та *положенням "Про краєзнавчу роботу бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України".*

Запорукою ефективності, системності краєзнавчої роботи є цільові місцеві краєзнавчі програми, які існують в окремих регіонах України: в Сумській області – *"Обласна комплексна програма розвитку краєзнавства до 2010 року",* у Полтавській – *"Програма розвитку краєзнавства на період до 2010 року"* (Кобеляцька ЦБС) і *"Краєзнавча книга – пам'ять Кременчука",* Сумська ЦМБ ім. Т. Шевченка працює за цільовою програмою *"Знати свій край,"* Новоазовська районна ЦБС (Донецька обл.) популяризацію краєзнавчої літератури здійснює у межах програми *"Люби і вивчай свій край".* Слід зазначити, що створення публічними бібліотеками таких програм поки що не стало повсюдним.

Загальновідомо, що основою всієї краєзнавчої діяльності є **краєзнавчі фонди**. На жаль, ані якісний, ані кількісний склад цих фондів у бібліотеках Східної України не можна вважати задовільним, що пояснюється як об'єктивними (фінансовими), так і технологічними труднощами у відслідковуванні літератури, що видається місцевими видавництвами, організаціями та закладами. Сьогодні комплектування відбувається за рахунок обмінно-резервних фондів обласних бібліотек, місцевого обов'язкового примірника, дарів місцевих авторів, вчених, краєзнавців тощо.

Придбання краєзнавчих документів через книжкові магазини дуже незначне і становить приблизно 1% загального обсягу краєзнавчих документів, що надходять до фонду.

За таких умов кожна бібліотека докладає максимум зусиль для формування фонду краєзнавчих видань. Так Маріупольська ЦБ ім. В. Г. Короленка стала ініціатором і організатором щорічного міського фестивалю *"Книга і преса Маріуполя",* в якому беруть участь усі видавництва міста. Свято відбувається на майданчику біля бібліотеки. Частину фестивалю становить благодійний марафон *"Книга з автографом – в дарунок бібліотеці".* Сумська міська ЦБ ім. Т. Шевченка установила безпосередній зв'язок з видавництвами, громадськими організаціями міста, Національною спілкою письменників, вченими,

краєзнавцями, журналістами, викладачами вузів. Усі вони час від часу передають в дар бібліотеці свої книги, таким чином поповнюючи краєзнавчий фонд книгозбірні.

Цікавий досвід формування такого фонду набула Конотопська районна ЦБС. Збагачують фонд документів про край творчі зв'язки бібліотеки з науковцями, краєзнавцями, Інститутом історії України, науково-дослідним інститутом козацтва. Письменники і поети Конотопщини вважають за честь подарувати бібліотеці власні твори, до того ж вони переконані, що їхні книги за допомогою бібліотекарів знайдуть свого читача.

На жаль, усупереч чималим зусиллям працівників, бібліотеки не мають у повному обсязі видання навіть місцевих авторів через відсутність узагальненої інформації про те, що виходить друком у видавництвах області.

Прогалини у краєзнавчих фондах вивчаються, але доукомплектування необхідною літературою здійснюється надто повільно, бо відсутня система доукомплектування. Головним завданням для бібліотекарів залишається ретельне відслідковування виходу у світ кожної книги краєзнавчої тематики.

У багатьох бібліотеках краєзнавчі документи виділено в окремі комплекси. Часто це краєзнавчі куточки, де зосереджено весь краєзнавчий фонд бібліотеки, де постійно діють книжково-ілюстративні виставки, і знаходяться теки з газетними вирізками, альбоми тощо.

Особливо цікаві краєзнавчі куточки в сільських філіалах бібліотек Полтавщини з оформленими книжковими виставками: *"Мій край в усьому неповторний"* (Свічкарський СБФ), *"Це та земля, де нам судилось жити"* (Павлівський СБФ), *"Село моє – маленька Батьківщина"* (Канавський СБФ). Краєзнавчі матеріали в цих куточках систематизують і збирають у теки, наприклад:

"Символіка: держави, області, району, села", "Події і люди в житті краю", "Давні звичаї та обряди мого села", "Рідний край у віршах та піснях", "Історія роду, історія краю", "Природа рідного краю" та ін.

Хорольська ЦБС, щоб підвищити авторитет сільських бібліотек, ініціювала конкурс *"В океані рідного народу відкрий духовні острови"* на кращий краєзнавчий куточок. Сільські бібліотеки – учасники конкурсу – для оформлення куточку збирали рідкісні та старовинні речі українського побуту, виявляли серед земляків авторів книг. Таким чином краєзнавчі куточки почали перетворюватись на літературно-краєзнавчі,

особливо в тих районах, де проживали і проживають члени Національної спілки письменників та місцеві самодіяльні автори.

Як правило, на Харківщині найповніше укомплектовані краєзнавчі фонди центральних районних бібліотек. Ці фонди відокремлені від загального фонду і мають відкритий доступ для користувачів. На полицях оформлені постійно діючі книжково-ілюстративні виставки, що інформують відвідувачів бібліотеки про природу, побут, історію та культуру краю.

Усі сільські бібліотеки-філіали за наявності мінімального обсягу документів для створення окремого краєзнавчого фонду мають яскраво оформлені краєзнавчі куточки. Бібліотекарі ретельно збирають газетні вирізки, копії публікацій про своє село і формують тематичні папки (теки), альбоми, які присвячені видатним людям села, району, односельчанам-учасникам Великої Вітчизняної війни тощо. Наприклад, *«Письменники Зміївщини», «Природа Куп'янщини», «Пам'ятники культури м. Барвінкового та району», «Літературна Дворічанщина»*. Краєзнавчі куточки деяких бібліотек містять також старовинні предмети вжитку, побуту, подаровані місцевими жителями, та оформлені виставки виробів народних майстрів. Іноді назви куточків схожі: *«Сторононьку рідна, коханий мій краю»* (Коломацька ЦРБ), *«Лозівщина – чарівний мій краю», «Мій край – моя історія жива»* (Богодухівська, Чугуївська ЦРБ).

Професійно організований **довідково-бібліографічний апарат** – основа успіху краєзнавчої діяльності. Поряд з веденням традиційних каталогів та картотек, які поповнюються актуальними рубриками, розпочато створення довідкового апарата в електронній формі.

Технологічна модернізація сприяє системному розвитку краєзнавчої діяльності бібліотек. Комп'ютерні та телекомунікаційні засоби мають позитивний вплив на цю діяльність за всіма її напрямками. Проте найбільше він відчувається в роботі по підвищенню доступності краєзнавчих ресурсів, поліпшенню обміну краєзнавчою інформацією та покращенню зберігання краєзнавчої інформації.

Звичайно, нестача комп'ютерної техніки гальмує розвиток краєзнавчої діяльності, проте, роботу цю в ЦБС вже розпочато. Так, наприклад, у Донецькій ЦБС створені і функціонують такі електронні бази: *"Донецьк і його райони", "Нові книги з краєзнавства", "Бібліотеки Донецька"*. Працівники Сумськоїй ЦМБ ім. Т. Г. Шевченка розпочали формувати БД *"Краєзнавство"*. Костянтинівська ЦБС (Донецька обл.) створила свої БД *("Краєзнавство", "Костянтинівка на сторінках*

періодики України") та міні-диск *"Край мій рідний – частина Донбасу"* з розділами "Літературне краєзнавство", *"Життя міста у фотооб'єктиві"* тощо. Неабиякий інтерес у користувачів викликає Інтернет-екскурсія *"Донецька Швейцарія – Святогір'я"*.

Слід зазначити, що у публічних бібліотеках Донеччини створюється значна кількість ЕР краєзнавчої спрямованості. Так Маріупольска ЦБ ім. В. Г. Короленка почала створювати свої власні продукти, серед яких компакт-диск *"Краєзнавчі простори Маріуполя"*, що містить інформацію про історію міста, електронні повнотекстові видання Маріупольських краєзнавців і письменників, дайджести з краєзнавства (*"Будинки і храми Донецької області", "Заповідні місця Донецької області", "Греки Приазов'я", "Екологічний стан Донецької області"*). Цікаво представлені такі розділи, як *"Літературний Маріуполь", "Фотоархів", "Пам'ятні місця Маріуполя"* тощо. Цей диск затребуваний вчителями, учнями, студентами. Постійно використовуються електронні БД Інтернет-центру ЦБ м. Слов'янська. Зростає кількість відвідувань сайтів з краєзнавчою інформацією. Для зручності пошукової роботи користувачів створено вебліографічні покажчики *"Слов'янськ – моє місто", "Люблю тебе, мій рідний краю"*.

Значну допомогу користувачам ЦБ м. Слов'янська надає ДБА на паперових носіях: краєзнавчі картотеки *"Донбас"* та *"Місто Слов'янськ"*, які містять аналітичний розпис статей з періодичних видань Донецької області.

Працівники бібліотек Харківщини також ведуть традиційні карткові краєзнавчі каталоги та картотеки. На жаль, відсутність автоматизованих робочих місць бібліотекарів у більшості районних бібліотек, особливо сільських, не дозволяє вести електронні краєзнавчі бази даних. У ЦРБ наявні карткові зведені краєзнавчі каталоги або картотеки, у яких виділяються актуальні рубрики: *«Символіка Зміївського району», «75-річниця утворення Богодухівського району»* і т.п. Сільські бібліотеки-філії мають краєзнавчі картотеки універсального змісту, а деякі ведуть також тематичні картотеки, наприклад, народних майстрів, *«Славетні земляки»* (Зміївська, Богодухівська, Дворічанська ЦБС).

Пошукова та дослідницька робота з вивчення історії краю активно проводиться в усіх публічних бібліотеках регіону. Бібліотекарі беруть участь у краєзнавчих пошуках, збирають, систематизують матеріали, складають літописи населених пунктів, відроджують забуті

народні обряди. Особливо цікава пошукова робота здійснюється у бібліотеках Полтавської та Сумської областей.

На Полтавщині у 2006 р. серед працівників сільських, селищних бібліотек-філіалів, районних ЦБС та самостійних сільських і селищних бібліотек було проведено конкурс-огляд на кращий літопис "*Моє рідне село*". У ньому взяли участь 23 сільські бібліотеки, які запропонували на розгляд обласного журі цікаву і змістовну роботу. Перше місце посіла Свиридівська сільська бібліотека-філіал. Окрім літопису, бібліотека представила свої постійно діючі виставки *"Мій рідний край, моя Полтавщина", "Знай і пам'ятай своє минуле", "Наші славні земляки", "Чарівники українського слова"*, де відтворені старовинні обряди (*"Весілля у Свиридівці*"), українські вечорниці (*"Кину кужіль на полицю*"). Справжнім святом для села був музичний вечір української народної пісні *"Народна пісня – злет душі людської*". А конкурс "*Страви по-свиридівськи*" змусив жінок забути про свої буденні турботи і готувати улюблені страви для всіх присутніх. Учасниками цих заходів були переважно люди старшого покоління, вони відтворювали давні обряди свого села, порадували присутніх піснями, гуморесками, показали своє вміння вишивати, прясти.Усі бібліотеки Зіньківщини (Полтавська обл.) оформлюють міні-книги "*Історія мого села*".

У Сумській області сільські філії Путивльської ЦБС створюють альбоми і картотеки *"Традиції та звичаї мого села"* з детальним описом обрядових дійств. Масштабну пошукову роботу здійснюють краєзнавці районної ЦБС м. Охтирки. Спільно з організаціями та закладами, які вивчають історію Охтирщини, ними були підготовлені бібліографічні довідки *"Яскраві особистості Охтирщини"* для енциклопедичного словника *"Сумщина в іменах*"(210 персоналій).

Бібліотекарі ЦБС підготували видання: *"Історія населених пунктів Охтирщини", "Розвиток культури на Охтирщині за 1999–2003 рр.", з*ібрали і систематизували матеріал про народних умільців району в 10-ти випусках каталогу *"Народні промисли і ремесла Охтирщини",* каталог поезії *"Поетичні голоси краю"* і фольклорної творчості *"Слобожанські мотиви".*

Бібліотеками Охтирщини проведено етнографічну експедицію по збиранню весільної обрядовості. За результатами підготовлено бібліографічний покажчик "*Весільні мотиви*". Для фахівців-фольклористів 12 областей України підготовлено "творчу лабораторію" *"Весільна обрядовість: проблеми відродження та популяризації"*, яку

проводив професор Києво-Могилянської академії, письменник, культуролог В. Скуратівський.

Бібліотекарі Кобеляцького району брали активну участь у зібранні матеріалів та написанні історико-публіцистичного нарису *"200 років Кобеляцького повіту"*. З нагоди виходу в світ цього унікального видання було розроблено загальносистемний масовий захід для сільських бібліотек *"Край наш знаний, край наш славний, край наш Кобеляцький"*.

Хорольська ЦБС досліджує історію свого краю спільно з В. А. Козловим, краєзнавцем, шкільним учителем історії та його учнями. Результатом цієї співпраці стала чимала кількість краєзнавчих робіт, зокрема "Води Хорольщини", "Історія та освіта Хорольщини", "Наш край в умовах Незалежності", "Меблі селянської Полтавщини (середина XIX ст. – початок XX ст.)", "Рослини і тварини на карті Хорольщини", "Культурний розвиток краю у XIX столітті", "Історія м. Хорол", "Хорольщина: енциклопедичний довідник" та інші.

Значна пошукова робота здійснюється в Краматорській ЦБС: у процесі підготовки до святкування 75-річчя Донецької області проведено опитування читачів, в результаті якого були визначені найбільш значимі, цікаві, незвичайні, дивовижні місця області. Працівники бібліотеки розшукали відповідні матеріали склали краєзнавчий нарис *"Семь чудес Донбасса"*. У 2008 р. вийшов друком ще один краєзнавчий нарис *"Географические названия рассказывают"* (топоніміка Донбасу). Він містить майже 20 назв найбільших географічних об'єктів Донбасу .

Історія вулиць м. Краматорська висвітлена у краєзнавчому нарисі "*Улицы нашего города*". На сторінках іншого видання *"Краматорск – мой город – моя родина"* йдеться про історію міста, його сьогодення, промисловість, освіту, культуру, мистецтво, громадське, релігійне життя тощо. До 140-річчя міста краєзнавці бібліотеки підготували нарис *"Мой город родной, ты в дыханье моем"*, де аналізується творчість краматорських поетів, які звеличують місто.

Бібліотеки Зіньківського району брали участь у створенні книг *"Зіньків: від сивої давнини до наших днів", "Зіньківщина: історичний нарис"*. Для видання бібліотекарі підготували чимало бібліографічних відомостей про видатних діячів уродженців краю.

Бібліотеки-філії Харківщини відтворюють історію своїх сіл, організовують конкурси серед школярів *«Село моє рідне – найкраще у світі»*, *«Я і моє село»* (бібліотека-філія с. Губарівка Богодухівського району), *«Моє село – мала батьківщина»* (Барвінківська ЦБС), *«Літопис*

с. Цупівка» та *«Історія Цупівської школи»* (Дергачівський район). Дослідження, подібні до названих, проводяться у бібліотеках Зміївського, Коломацького, Лозівського та Шевченківського районів. Досить цікаву дослідницьку і пошукову роботу проводить Богодухівська районна дитяча бібліотека. Діти залучаються до участі в конкурсі на кращу книжку-саморобку *«Моя перша книжка»* за темами: *«Літературна Богодухівщина 70-х рр. XX ст.», «Історія Воскресенівської бібліотеки».* З особливим інтересом діти брали участь у конкурсах на кращий дитячий малюнок *«Моя Богодухівщина в майбутньому», «Моя бібліотека в майбутньому».*

Важливо, що працівники книгозбірень Сумської області також досліджують історію своїх бібліотек. Результатом цих розвідок стали такі роботи, як *"Розвиток бібліотечної справи на Роменщині (1920–2003 р.), "Конотопській районній – 60", "Історія бібліотечної справи Кролевеччини", "Розвиток бібліотечної справи Охтирщини за 75 років* (1923–1998)". Сумська ОУНБ узагальнила дослідження історії міських і районних бібліотек у виданні *"Історія бібліотечної справи Сумщини".*

Миргородська ЦРБ формує тематичні папки з краєзнавства за такими напрямками: історія, народознавство, географія, екологія, видатні люди рідного краю, літературне краєзнавство. Завжди до послуг читачів і самих бібліотекарів такі теки, як "*Літопис сіл Миргородщини*"; "*Миргород стародавній: легенди і бувальщини*"; "*Книги наших земляків*"; "*Сторінки історії у фотографіях*"; "*Бойові подвиги наших земляків*"; "*Голод 1932–1933 років на Миргородщині*". Формування цих тек має на меті зібрання, збереження і надання користувачам документальних джерел та інформації про рідний край.

Краєзнавча діяльність бібліотек з кожним роком стає все більш багатоаспектною та глибокою за змістом.

Відтворення культурної пам'яті народу іноді здійснюється у формах, далеких від традиційних видів бібліотечної діяльності. Бібліотеки беруть на себе **функцію музею**, тобто в арсенал сучасного бібліотечного краєзнавства входить пошук унікальних елементів етнокультури українського народу: старовинних обрядів, напівзабутих звичаїв, усної народної творчості, предметів народного побуту. З'являються музейні куточки, міні-музеї, музейні кімнати історії села, навіть інноваційні типи бібліотек – бібліотеки-музеї, етнографічні куточки, які демонструють оригінальність, унікальність закладу.

У Донецькій області Катеринівська сільська бібліотека-філія з 2005 року почала працювати як інноваційний заклад культури. Створення музею-бібліотеки було приурочено до 305-ї річниці заснування села Катеринівка, що дозволило використати багаті музейні матеріали у краєзнавчій діяльності з метою виховання у односельців патріотизму. На вітринах і стендах музею представлена історія двох сіл (Катеринівка та Антонівка), матеріали що висвітлюють період Вітчизняної війни у цій місцевості про що свідчать назви вітрин, наприклад *"Герої нашого села"*.

Етнографічні куточки, музеї народного побуту активно створюються при бібліотеках Полтавської та Сумської областей. Працівники цих бібліотек проводять уроки народознавства, заходи з відродження народних звичаїв, традицій.

Заслуговує на увагу досвід роботи Поділківської сільської бібліотеки-філії (Сумська обл.), де створено міні-музей українського житла, відтворено інтер'єр української хати кінця XIX – початку XX ст. До збирання унікальних речей для музею залучалися школярі місцевої школи.

У Путивлівській ЦБС теж облаштована українська світлиця, де відбуваються засідання жіночого клубу *"Берегиня"*. Одне із засідань клубу проводилось у формі літературно-музичного вечора *"Великдень – свято Воскресіння"*.

Особливим стилем вирізняються сільські філії Охтирського району, зокрема бібліотека-музей с. Чупахівка та краєзнавчий куточок Хухрянської бібліотеки-філії *"Село моє – душі криниця"*.

Працівники сільських бібліотек Слов'янського району Донецької області оформлюють куточки народного побуту *"Тобі розкаже сива давнина"*. Тут представлені речі української старовини, що були подаровані бібліотекам односельчанами, проводяться огляди та перегляди літератури з народно-побутової тематики.

У Донецькій області бібліотеки-музеї створюють куточки не тільки українського побуту, а й народів інших країн. Наприклад, у Малоянісольській сільській бібліотеці-музеї є чудова експозиція грецького побуту, творчості й мистецтва (у регіоні компактно проживає грецьке населення). У цій же області діють різноманітні інноваційні бібліотеки краєзнавчого спрямування. Серед них – бібліотеки-центри національного відродження та популяризації української мови й літератури. Такою є Єлизаветівська сільська бібліотека, де під час підготовки народознавчих заходів значної уваги надається вивченню

традицій українського народу, формуванню почуття патріотизму, любові до свого села, своєї родини. Жителі Єлизаветівки надовго запам'ятали проведені бібліотекою українські вечорниці, літературно-музичні години (*"Рушник – літопис життя", "Скарби бабусиної скрині", "Обереги рідного дому"*), свято села *"Село моє, для мене ти єдине",* візити шани *"Уклін за хліборобську працю", "Уклін вам, ветерани"*, урок державності *"Україна – соборна держава"*.

Деякі бібліотеки створюють музеї письменників і поетів-земляків. Так гордістю Білопільської ЦБС (Сумська обл.) є музей О. Олеся. У бібліотеці встановлено бюст поета, оформлено музейну кімнату, в якій зібрані прижиттєві видання О. Олеся, особисті речі, матеріали про життєвий і творчий шлях земляка. У рік 125-ліття (2003 р.) від дня народження О. Олеся музейна кімната одержала офіційний статус музею.

У Маріупольській ЦБ ім. В. Г. Короленка відкрито літературно-краєзнавчий музей, де зібрано близько 600 експонатів, серед яких – книги, рукописи, фотографії, подаровані краєзнавцями і письменниками. Увазі відвідувачів пропонуються, наприклад, такі експозиції: *"Пушкін у Приазов'ї". "Маріупольський рік А. С. Серафимовича", "Літературний Маріуполь"*. Музей здійснює науково-дослідну роботу, співпрацює з автором телепрограми *"Маріуполь. Минуле*". За 2008 рік було підготовлено і продемонстровано на місцевому телеканалі сім фільмів про перебування у Маріуполі відомих письменників.

Змістовною і насиченою **є культурно-просвітницька робота** з питань краєзнавства, яка координується з навчальними закладами, краєзнавчими музеями, громадськими організаціями, місцевими краєзнавцями. Ця робота проводиться за такими умовними напрямками: літературне краєзнавство, етнокраєзнавство, історичне краєзнавство. Запроваджуються нові цікаві форми. Традиційними для бібліотек Полтавщини стали уроки народознавства. Цикл таких заходів проводить Диканьківська ЦБС: *"Писанкове деревце"* (до Великодня), *"Ніч, коли квітне папороть"* (до дня Івана Купала), *"Зимові свята",* годину духовності *"Боги наших предків"*.

Значний досвід просвітницької роботи по краєзнавству накопичили бібліотеки Харківщини. У процесі вивчення питання з'ясувалося, що бібліотеки тісно співпрацюють зі школами, краєзнавчими музеями, іншими просвітницькими установами. Вони проводять етнографічні уроки, літературні вечори, вечори-зустрічі з пись-

менниками-земляками, літературно-краєзнавчі конференції тощо. На сучасному етапі урізноманітнились не лише форми заходів, але й методи їх проведення. Простежується поєднання читань з демонстрацією відеоряду ілюстрацій до теми, залученням фольклорних колективів, з оформленням виставок-переглядів книг, виробів народних умільців. Наприклад, бібліотека с. Губарівка Богодухівського району разом з місцевою школою провела уроки краєзнавства *«Сяйво української писанки», «Великий син Богодухівщини (В. Н. Каразін)»*, літературну годину *«Голодомор на Богодухівщині»*, бібліотечну годину-зустріч з місцевими майстрами народної вишивки *«Рушник в обрядах українського народу»*. Куп'янська ЦРБ організувала літературно-краєзнавчу подорож *«Стежками рідного краю»*. Фахівці Коломацької ЦРБ у своїй діяльності використовують призабуті сьогодні форми роботи, зокрема поетичний вогник *«Рідного краю запахи й звуки в серці лишають роз'ятрений слід»* за участю місцевих поетів В. Геращенко, Л. Журавель і поета-пісняра С. Бондара. Бібліотеки Ізюмської ЦБС влаштовують вечори-портрети *(«Васильківський – уславлений пейзажист України»)*, свята родин, родинні краєзнавчі конкурси *«І дорослі, і малі, знайте витоки свої»*. Нікопольська сільська бібліотека Барвінківської ЦБС організувала і провела вечір-зустріч трьох поколінь сім'ї Вольвач *«Роде наш красний»*. Вовчанська ЦРБ влаштовує свята-реставрації, у яких повністю відтворює послідовність дій у старовинних обрядах, краєзнавчий марафон «*Місто моє рідне»*.

Чималий досвід на шляху до відродження національних традицій накопичено сільськими бібліотеками-філіями Диканської ЦБС. Так Нелюбівською СБФ проводились години народознавства *"Купальські вогні", "Традиції Трійці"*, Василівською СБФ – *"Світле Христове Воскресіння", "Стрітення Господнє", "Покрова Пресвятої Богородиці"*. У Байрацькій СБФ цікавою була година народознавства *"Весілля на Полтавщині: минуле і сьогодення"*.

Уроки народознавства проводить також Оржицька ЦРБ (Полтавська обл.), але через радіо. Бібліотека використовує таку форму, як літературна студія *"Рушники на долю"*. В ній йдеться про народні звичаї та обряди, відбувається знайомство з народними умільцями, майстрами національної вишивки. Бібліотека використовує радіоефір для такої форми, як театр біля мікрофону з метою популяризації драматичних творів письменників-земляків у рольовому виконанні членів бібліотечного активу. Також Бібліотека готує радіонариси:

"Недописані сповіді, які опалила війна", "Біла королева поезії" – про поетів-земляків. Увесь інформаційний матеріал, який, за браком часу, не вміщує радіо, друкується на сторінках районної газети під рубрикою *"Цікаві зустрічі"*.

Через газету бібліотека проводить краєзнавчі конкурси, заочні читацькі конференції, наприклад, *"Моє серце в Оржицькій землі"*. У вступній статті повідомляється мета і завдання конференції, особливості та значення обраної теми, пропонується література за темою. Матеріал (відповіді на запитання) збирає центральна бібліотека. Як правило, публікується 2–3 статті, пов'язаних з темою конференції, а по закінченні роботи пропонується підсумкова стаття про її результати з аналізом та оцінкою найбільш цікавих доповідей.

Засоби масової інформації для популяризації краєзнавчих знань використовують усі районні бібліотеки Харківщини. Так Велико-бурлуцька ЦРБ у районній газеті повідомляє про заходи, що проводяться бібліотекою, подає бібліографічні огляди краєзнавчої літератури, публікує статті місцевих краєзнавців. Активно співпрацюють з місцевими газетами (*«Хлібороб», «Вовчанський вісник»)* Вовчанська ЦРБ, Дворічанська ЦРБ (*«Дворічанський край»*), Дергачівська та Зміївська ЦРБ (*«Вісті Дергачівщини», «Вісті Зміївщини»*). Особливо цікавий досвід з цього питання набула Ізюмська ЦРБ. Бібліотека використовує для популяризації краєзнавчих знань не лише місцеві газети *(«Обрії Ізюмщини», «Ізюминка», «СІАТ»)*, а й радіо і телебачення. Матеріали деяких заходів записані на DVD (вже є 16 компакт-дисків). Чугуївська ЦРБ веде бібліотечну краєзнавчу радіорубрику *«Знайомі незнайомці»*, Дворічанська ЦРБ – радіогазету *«Дворічанщина – рідний край»* з поданням матеріалу про видатних уродженців району.

Багато цікавих пізнавальних заходів проводять публічні бібліотеки Східної України в рамках святкування міст, сіл, зокрема цикл заходів Дружківської ЦБС "*Тобі, улюблене місто, присвячуємо"*. Були підготовлені папки з матеріалами про історію міста, пам'ятників, вулиць, культурне та спортивне життя міста, організовано книжкову виставку *"Історія міста газетним рядком",* виставку-репортаж *"Краса поетичного слова"* творів (з коментарем до них) поетів Донецької області.

Краматорська ЦМБ ім. Горького провела цикл радіопередач, присвячених сторіччю міста: версії щодо назви міста Краматорськ;

промисловість міста; культурне життя Краматорська; спортивні досягнення міста; Краматорськ у житті країни.

Роменська ЦБС (Сумська обл.) до ювілею свого міста підготувала виставку-експозицію *"Мої Ромни – моя земля квітуча"*, яку розмістили на площі біля міського центру культури. На ній була представлена література з фондів бібліотеки та експонати із краєзнавчого музею, твори народних умільців, різні колекції. Тут же діяла фотовиставка, виставка-продаж книг місцевих авторів, проводилась презентація книг земляків. До 365-річчя Конотопа бібліотеки міської ЦБС організували низку цікавих і змістовних заходів, зокрема історичне раллі *"Шляхами болю й перемоги"*.

У Сумській області бібліотеки відзначають дати утворення районів. Так, до 80-річчя утворення Великописарівського району ЦБ проведено День краєзнавства *"Тут все священне, все твоє, бо зветься просто рідним краєм"*. До 80-річчя Липоводолинського району за участю бібліотек була організована фотовиставка з історії району, краєзнавча година *"Липоводолинщина в датах"*.

Бібліотекарі Сумщини беруть участь у проведенні свята села спільно з районною та сільською адміністрацією. В межах святкування готуються виставки декоративно-ужиткового мистецтва, проводяться літературно-музичні свята.

Розширити пізнавальний інтерес читачів до історії рідного краю допомагають краєзнавчі читання, які регулярно проводить Донецька ОУНБ спільно з краєзнавчим музеєм, громадськими організаціями (Національною спілкою краєзнавців України, Донецьким обласним генеалогічним товариством, обласною організацією Національної спілки журналістів України). Тематика читань різноманітна :

– *"Донеччина: Голодомор 1932–1933 рр."*,

– *"Край нескорений: Донбас 1941–1943 рр."* ,

– *"Козацька спадщина у структурі фольклорної традиції Донеччини"*,

– *"Письменники діаспори – наші земляки"*,

– *"Донеччина: історичний шлях та розвиток культури і мистецтва"*,

– *"З історії Юзівки-Сталіно-Донецька*".

Краєзнавчі читання проводить і Роменська ЦБС, а саме цикл читань *"Ромни – місто славної історії*".

Сьогодні краєзнавство перебуває у процесі пошуку інноваційних форм і методів діяльності. Завдяки такому творчому пошуку з'являються нетрадиційні форми популяризації краєзнавчих знань .

Так Макіївська ЦБС започаткувала вечори-спомини для ветеранів Великої Вітчизняної війни *"Все пам'ятає батьківська земля"* з оформленням виставки *"Донбас – земля нескорених"* та оглядом літератури *"Подвиг на шахтарській землі" :*

Бібліотека проводить також літературно-краєзнавчі екскурси *"Невідомі герої Донеччини",* краєзнавчі години *"Краю мій – гордість моя",* куди запрошують почесних шахтарів, а для дітей війни – зустріч *"Дитинство, опалене війною".*

Бібліотеки Новоазовського району (Донецька обл.) регулярно організовують історично-краєзнавчі подорожі, екскурсії *"Річки нашого краю", "Ландшафтні парки Донбасу", "Мій край – моя історія жива", "Хомутівський степ", "Цілющі скарби рідного краю".*

Популяризуючи історію рідного краю бібліотекарі використовують різні активні форми, зокрема ерудит-лото *"Люби і знай свій рідний край"* (Конотопська міська ЦБ), краєзнавчий круїз – вікторина *"Золоті сторінки літературної Сумщини"* (Охтирська ЦМБ), ерудит-конкурс *"Таємниці віків у писемних джерелах"* (Донецька обл.), історико-літературні години, присвячені творчості місцевих письменників, поетів.

Багатоаспектну краєзнавчу роботу здійснюють бібліотеки Харківської області. Літературні вікторини, ігри екологічної тематики, марафони, уроки краєзнавства, фольклорні свята, дні села, вулиці – ось далеко не повний перелік заходів, що проводяться в рамках популяризації краєзнавчих знань. Наприклад, у бібліотеках-філіях Куп'янської ЦБС відбулися *дні краєзнавства «Славна історія нашого краю»* (с. Новоосинове), *«Символіка Куп'янщини»* (с. Грушівка), *«Немає кращої землі, ніж та, що зветься рідним краєм»* (Куп'янська ЦРБ). Надовго запам'ятався читачам сільської бібліотеки-філії села Курилівка цикл українських вечорниць *«Добрим людям на весь вечір».* ЦРБ організувала також літературно-краєзнавчі подорожі *«Стежками рідного краю».*

У бібліотеках Коломацького району традиційними стали години цікавих повідомлень *«Гетьманська слава Коломаччини»*, екскурсії-бесіди, фестиваль *«Від родини йде життя людини»*, читацькі конкурси *«Мій родовід», «Село, в якому я живу», «Моє село – окраса України»,*

цикл заходів *«Краєзнавчі сторінки»* та *«В океані рідного народу відкриті духовні острови»*, вечори-вшанування *«Про людей хороших, наших земляків»*.

Чималий досвід творчої співпраці Зміївського краєзнавчого музею з центральною районною бібліотекою та бібліотеками-філіями району, де створені також сільські бібліотеки-музеї (с. Мохнач, с. Геніївка). Бібліотека-музей с. Геніївка носить ім'я Г. І. Підопригори – підприємця, благодійника, яка часто допомагає бібліотеці як у придбанні літератури, так і у проведенні краєзнавчих заходів.

При Африканівській сільській бібліотеці Барвінківського району також діє краєзнавчий музей.

Презентації книг місцевих авторів – одна з форм популяризації краєзнавчих видань, яку застосовують бібліотеки. Так, Лебединська ЦРБ (Сумська обл.) організувала презентацію книги *"Пісні рідного краю"*, де лунали народні пісні, що були записані на Лебединщині у 60-х роках XX століття знаним краєзнавцем Б. Ткаченком.

У Великопавлівській сільській бібліотеці-філії (Полтавська обл.) популярною є така форма, як екологічний круїз *"Радість відкриття зеленого світу"*, що дає можливість ознайомитись з природними багатствами Полтавщини.

Презентація книги *"Софрониевский монастырь"* відбулась у Путивльській ЦБ. На запрошення А. Луговського, одного з авторів книги, бібліотекарі відвідали Софронієву пустинь.

У В'язівській сільській філії (Сумська обл.) проводився вечір-портрет *"Живу для добра на землі"*, присвячений 55-річчю від дня народження місцевої поетеси Ольги Качан. Відбувся конкурс знавців творчості О. Качан.

Цікавим напрямком краєзнавчої роботи бібліотек Сумської області є **відродження українських народних промислів, прикладного мистецтва.**

Глухівська ЦБ організувала оригінальну виставку гравюр по дереву *"Людина та епоха"* глухівчанина В. Кочури.

Популярністю серед читачів Сумської міської бібліотеки ім. Т. Г. Шевченка користується мистецький вернісаж, тобто виставки – презентації авторських робіт художників, учнів художньої школи, сумських майстринь, студентів відділу декоративно-прикладного мистецтва. На особливу увагу заслуговують такі виставки: живопис на

склі, авторські роботи з художньої вишивки, авторські роботи керівника гуртка лозоплетіння міського центру науково-технічної творчості молоді, презентація виставок робіт сумських майстрів (художня графіка та вологодські мережива) – присвячені 300-літтю Санкт-Петербурга, роботи декоративно-прикладного мистецтва *"Флора, фауна і фантазія," "Крило жар-птиці"*. Про ці виставки повідомляло республіканське радіо.

Унікальна виставка серії графічних робіт художника-графіка з с. Успенка М. Бондаренка *"Слово о полку Ігоровім"* відбулась в Буринській ЦБ. Серія його ліногравюр повним обсягом експонувалася вперше.

У Шосткинській ЦМБ ім. Л. Толстого на виставці учасників станції юних натуралістів "*Жива душа дерева*" демонструвалося мистецтво кореневої пластики. На виставку-презентацію *"Неповторне диво – витинанка"* свої роботи представили вихованці єдиного в Сумській області дитячого творчого об'єднання *"Витинанка"*.

Жоден культурний захід на Охтирщині не обходиться без виставок декоративно-ужиткового мистецтва, які готує ЦРБ.

Сумська область – ініціатор культурно-мистецької акції *"Естафета праці і культури"*. Від міста до міста, від села до села крокує цей фестиваль самодіяльної художньої творчості, в якому бібліотеки беруть активну участь.

Перлиною виставки декоративно-ужиткового мистецтва, що влаштували бібліотекарі Роменської ЦРБ, став рушник, який передавався від села до села, де майстрині в кожному селі вишивали назву свого села з орнаментом, притаманним тільки цій місцевості. Це унікальний рушник, бо іншого такого немає в жодному районі Сумщини. Була організована і книжкова виставка краєзнавчої літератури "*З любов'ю до рідної Роменщини"*.

Унікальні виставки готує Дружківська ЦБС (Донецька обл). Це: виставка-альманах *"До рідного краю серцем прихилюся"*; виставка-репортаж *"Краса поетичного слова";* виставка-гербарій *"Цілющі трави рідного краю"* тавиставка виробів із природничого матеріалу *"Із натхненних виростають талановиті"*.

Сумська ЦМБ ім. Т. Шевченка організувала виставки, відвідувачі яких є активними учасниками. Найбільш змістовними були такі експозиції: виставка-кросворд *"Любіть своє місто";* виставка-вікторина *"Чи знаєте ви свій рідний край?"*; виставка-вікторина *"Храми Сумщини";* виставка-пошук *"Колесо історії"*.

Однією із форм популяризації краєзнавчих знань **є робота клубів**, створених у бібліотеках Харківщини. Так у Богодухівській ЦРБ діє *«Літературна вітальня»*, клуби «Ліра» (с. Безруки) та «*Мій край – моя батьківщина»* (с. Вільшани) у Дергачівському районі, *«Надвечір'я»* (Барвінківська ЦРБ).

У роботі клубу "Ріднокрай", що діє у Полтавській ОУНБ, беруть участь краєзнавці, історики, студенти. Тематика засідань різноманітна: це історія Полтави, її вулиць, видатні люди Полтавщини тощо.

При Малоянісольській сільській бібліотеці-музеї (Донецька обл.) створено краєзнавчий клуб "Пошук", який вивчає історію греків Приазов'я.

У Сумській міській ЦБС ефективно працюють клуби "Суми і сумчани" та "Краєзнавець". Бібліотека провела багато цікавих заходів, зокрема вечір *"Феномен доби: сумчани і дисидентський рух 60–70-х років"*, зустрічі з видатними сумчанами.

Кількість таких клубів у бібліотеках рік-у-рік зростає. Сьогодні у Білопільській ЦБС (Сумська обл.) успішно працює 5 клубів, у Глухівській – 3, в Охтирській – 2.

Проблемами краєзнавчої діяльності постійно опікуються **методисти**. Так Донецька обласна бібліотека ім. Н. К. Крупської регулярно на обласних школах-семінарах проводить обговорення різних напрямків краєзнавчої діяльності, наприклад *"Книга та бібліотека у формуванні свідомості народу", "Потенціал сучасної бібліотеки у процесі розвитку національної культури і мови"*, на міських семінарах – *"Краєзнавча робота бібліотек на сучасному етапі", "Краєзнавство: історія, досвід, сучасний аспект"*. На районному рівні організовано школу бібліотечної майстерності *"Інноваційні форми краєзнавчої роботи бібліотек"*, де розглядалися сучасні форми розповсюдження краєзнавчих знань, проводився майстер-клас (презентація виставки-вікторини *"Моє місто – місто цікавих людей та подій")* тощо.

Значну методичну допомогу бібліотекам з питань краєзнавчої діяльності надає також Хорольська ЦБС (Полтавська обл.): регулярно проводить семінари *("Роль і значення бібліотеки у пізнанні дітьми і молоддю історії та культури рідного краю", "Літературне краєзнавство та популяризація його серед дітей і юнацтва"*), практикуми *"Робота з краєзнавчою картотекою в сільській бібліотеці", "Організація краєзнавчої роботи у бібліотеці-філії"* тощо.

Усі бібліотеки Східної України, використовуючи різні форми, надають бібліотечним закладам свого регіону ефективну методичну допомогу щодо розвитку краєзнавчої діяльності, скеровують їх на інноваційні форми популяризації знань з краєзнавчої тематики, на використання інформаційних технологій в діяльності тощо.

Дніпропетровська ОУНБ провела обласний конкурс на кращу організацію краєзнавчої роботи серед міських та районних ЦБС *"Дніпропетровщина моя – перлина України"*. У конкурсі брали участь усі міські, районні ЦБС та їх структурні підрозділи. До обласного методичного центру було надіслано чимало цікавих краєзнавчих матеріалів, а саме: цільові бібліотечні програми краєзнавчого змісту, краєзнавчі бібліографічні покажчики, сценарії найкращих масових заходів, літописи населених пунктів, краєзнавчі календарі, буклети, пам'ятки та інша друкована продукція. Переможці конкурсу одержали подарунки (музичний центр "SAMSUNG").

У Харківській області головним методичним центром для районних ЦБС є ХОУНБ. Своєю чергою методисти районних бібліотек проводять для бібліотечних працівників сільських філій семінари краєзнавчої тематики, а саме: *«Інформаційно-бібліографічна робота з краєзнавства», «Масові форми краєзнавчої роботи»* (Барвінкове), *«Розвиток бібліотечного краєзнавства в Україні: освітній вимір»* (Великий Бурлук), *«Популяризація народних історико-культурних традицій серед молоді засобами бібліотечної роботи»* (Дергачі, Куп'янськ), *«Краєзнавча робота бібліотек: стратегія розвитку»* (Зміїв) тощо.

Особлива різноманітність форм методичної роботи притаманна Зміївській ЦРБ, де окрім традиційних семінарів проводять «круглі столи» «*Шляхи оптимізації краєзнавчої роботи бібліотек»,* бібліотечні посиденьки *«Таланти та їх шанувальники»,* виїзні наради на базі сільських бібліотек. Тут діють районні школи методиста, школи бібліотекарів, на яких серед інших розглядаються питання краєзнавчої роботи. Ізюмська ЦРБ, окрім переліченого, готує сценарії, методико-бібліографічні матеріали на допомогу проведення дня села, вулиці тощо.

У деяких районах Харківщини спостерігається тісна співпраця органів місцевого самоврядування і бібліотек у плані сприяння проведенню краєзнавчих заходів. Особливо цікаву роботу за цим напрямком здійснюють Куп'янська і Чугуївська райдержадміністрації, а

колегія Зміївської райдержадміністрації розглядала питання «Бібліотека і краєзнавство».

Знайомство з краєзнавчою роботою бібліотек Сходу України наводить на думку про їх значний внесок у розвиток краєзнавства, популяризацію краєзнавчої літератури, про сприяння цих бібліотек відродженню історичної свідомості, традицій, звичаїв народів України, розбудові української державності. Бібліотеки зайняли гідне місце у громадському житті свого краю, формуванні культурологічного середовища та духовному збагаченні особистості.

Звичайно, у краєзнавчій діяльності бібліотеки мають чимало проблем, пов'язаних перш за все з недостатнім фінансуванням і нестачею краєзнавчої літератури, але тут працюють творчі, віддані справі люди, які роблять все для того, щоб виховувати у населення любов і дбайливе ставлення до рідного краю.

Література за темою

- Положення про краєзнавчу роботу бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України // Краєзнавча діяльність бібліотек : метод. посіб. – К., 2002. – С. 197–205.
- Бібліотечне краєзнавство: нові технології : матеріали міжнар. семінару [Харків], 22–23 берез. 2005 р. / ХДНБ ім. В. Г. Короленка ; [уклад. : Н. І. Полянська, В. О. Ярошик ; редкол. : В. В. Мірошникова та ін.]. – Х., 2005. – 102 с.
- Кушнаренко Н. М. Бібліотечне краєзнавство : підруч. / Н. М. Кушнаренко. – К. : Знання, 2007. – 502 с. – (Сер. "Вища освіта XX століття").
- Кушнаренко Н. М. Бібліотечне краєзнавство : формування базових напрямів / Н. М. Кушнаренко // Вісн. ХДАК. – 2006. – Вип. 18. – С. 86–95.
- Бібліотечне краєзнавство як складова частина регіональної культурної політики : матеріали міжвід. наук.-практ. конф. Харків, 26 верес. 2000 р. / ХДНБ ім. В. Г. Короленка ; ХОУНБ ; [уклад. В. О. Ярошик]. – Х., 2001. – 80 с.

Виробничо-практичне видання

Краєзнавча діяльність
публічних бібліотек Східної України

З досвіду роботи публічних
бібліотек Східної України

Відповідальний за випуск В.Д.Ракитянська,
засл. працівник культури України
Редактор Л.П.Суворова

Підписано до друку Формат паперу 60х84 1/16
друк. арк., обл.-вид. арк. Папір для множ. апаратів. Тираж
прим. Замовлення №
Ксерокс ХДНБ ім. В.Г.Короленка, Харків-3, пров. Короленка, 18.